

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Zrozumieć fenomen Innego/Obcego – recenzja

Author: Jacek Warchala

Citation style: Warchala Jacek. (2019). Zrozumieć fenomen Innego/Obcego – recenzja. „Etyka” (T. 58, nr 1, 2019, s. 268-276), DOI:10.14394/etyka.1271

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Zrozumieć fenomen Innego/Obcego

DOI: <https://doi.org/10.14394/etyka.1271>

 Jacek Warchała, Uniwersytet Śląski

Obcy Inny. Analiza przypadków. 2017, ed. Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Obcy/Inny, Propozycje aplikacji pojęciowych. 2018, ed. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Obszerna dwutomowa praca zbiorowa *Obcy/Inny. Analiza przypadków* (2017) i *Obcy/Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych* (2018) pod redakcją naukową Małgorzaty Karwatowskiej, Roberta Litwińskiego i Adama Siwca pomyślana została jako próba przybliżenia tematyki bardzo aktualnej i – by tak rzec – ciągle bardzo gorącej: jak my, współcześni Polacy, rozumiemy problem obcości; w jaki sposób kształtował się nasz stosunek do przybyszów i cudzoziemców; jak historia zdeterminowała nasze dzisiejsze rozumienie tych, którzy przychodzą do nas jako obcy; jak to się ujawnia w języku, a zatem i w systemie pojęć; jak dziś radzimy sobie z naszym stosunkiem do „ludzi stamtąd” – z emigrantami, ale też, jak się to stało, że obcym może być „ktoś z nas”, tyle że o innych poglądach i nieco innej hierarchii wartości? W obu tomach dominuje ujęcie komunikacyjne zagadnienia Obcego/Innego, a zatem nie tyle opis samego wydarzenia absorbuje uwagę autorów, co jego późniejsza interpretacja tekstowa. Autorzy, przeważnie literaturoznawcy, lingwiści, filolodzy i historycy, rekonstruują tym samym raczej dyskurs inności-obcości-wykluczenia w jego przejawach tekstowych, biorąc pod uwagę interpretacje i sposoby odczytywania faktów niż samo wydarzenie się zjawisk. W efekcie otrzymujemy szereg analiz lub mikroanaliz rekonstruujących proces kształtowania się z perspektywy historycznej pojęcia inności/odmienności, jak ewoluował i jak zmieniał się stosunek Polaków do cudzoziemców (obcych) oraz jak dziś odbieramy i rozumiemy obcość. Podstawę analiz stanowią teksty szeroko rozumiane: literackie, medialne, w tym internetowe, publicystyczne, ale także odpowiedzi na ankiety i wyniki badań sondażowych, analizy

materiału onomastycznego - analizy nazw i procesów nazwotwórczych, wreszcie nowe zjawiska tekstowe, takie jak memy. Pejzaż dopełniają lingwistyczne badania systemowe, pokazujące, jak w języku ujawnia się kategoria inności czy obcości już na poziomie gramatyki - w budowie słowotwórczej wyrazu, w zasobie leksykalnym i frazeologicznym. Monografia jest więc przeglądem stanowisk, odmiennych perspektyw i punktów widzenia, które łączy problem inności/odmienności biologicznej, kulturowej, rasowej, językowej, politycznej czy obyczajowej. I jak się nieoczekiwanie okazuje, może się tu spotkać językoznawstwo z kulturoznawstwem i neurobiologią, literaturoznawstwo z psychologią i filozofią, a nawet – co zaskoczy niejednego humanistę – z matematyką. Oczywiście dylematy, które stają przed językoznawcą mogą być różne od tych, które rozważa medioznawca czy politolog, ale dzięki tej mozaice punktów widzenia i metod analizy materiału tekstowego uzyskaliśmy bogaty i wieloaspektowy, choć nie zawsze łatwy w odbiorze, obraz kształtowania się kulturowej figury Obcego/Innego.

Zdefiniowanie, kto to jest Obcy i co to jest obcość, okazuje się niełatwe, choć pomocne mogą tu być socjologiczne i kulturowe w gruncie rzeczy kategorie otwartości i zamknięcia społeczeństw na obcość i inność. Obcym w odbiorze społecznym staje się ten, kto jest właśnie tak doświadczany, określany i odbierany przez otoczenie, w którym przyszło mu funkcjonować. Obcym, jak pokazują badania etnologów, może być nawet ten, kto jest nam bliski, a jednak z jakichś powodów uznawany został przez nas za obcego.

Jeśli wyznacznikiem „naszości” będzie przynależność do homogenicznie pojmowanej (odczuwanej) grupy, to Inny będzie kimś, kto pozostaje poza nią, jest z jakichś powodów wykluczony jako „nie nasz”, dlatego budzi niepokój, a bardzo często wrogość wynikającą z obawy, że jest zagrożeniem dla naszej tożsamości. Jak podkreśla Anna Ziębińska-Witek (2018) (*Rozumienie Obcego i Innego w perspektywie wybranych dyscyplin naukowych*), obcy jest po prostu postrzegany jako obcy „z woli grupy”. Jest to zatem subiektywne rozumienie obcości jako funkcjonalnej odmienności. Obcy staje się obcym wówczas, gdy czujemy zagrożenie z jego strony, dyskomfort związany z naszym dobrostanem, gdy spostrzeżemy sytuację konfliktu wartości, postaw i stylów życia. I to od poziomu otwartości otoczenia (danej społeczności) na odmienne zachowania i manifestowane wartości zależy stopień ich akceptacji; zamknięcie się społeczności na odmienną prowadzi wprost do negacji i odrzucenia – wówczas Obcy projektowany jest jako radykalnie Inny, nie nasz, który w skrajnych okolicznościach może przybrać mentalną postać dzikiego i barbarzyńcy.

Co ciekawe badania językowe, a konkretnie analizy leksykograficzne, słownikowe, które pokazuje Andrzej Dyszak (2018), *Leksykograficzny obraz postrzegania Innego i Obcego* nie ujawniają wciąż, a może lepiej: nie uzewnętrzniają jeszcze napięć wynikających z relacji My vs. Oni jako Obcy/Inni. A zatem słowniki, ze swej natury raczej konserwatywne, nie odzwierciedlają jeszcze napięć i konfliktów współczesnego społeczeństwa. Spośród wielu cech, jakimi określa się Obcego i Innego w zebranym materiale leksykalnym, nie ma w zasadzie cech negatywnych, ale – trzeba dodać – nie ma też pozytywnych, a zatem są przede wszystkim cechy neutralne pod względem wartościowania. Obserwację tę potwierdza analiza funkcjonalno-semantyczna słownictwa Marty Wójcickiej (2018), *(Społeczno – kulturowe funkcje Obcego/Innego)*, która ujawnia, że język w tym obszarze kształtuje dwa metaforyczne ujęcia Obcego/Innego: jako „lustro”, w którym się przeglądamy i odnajdujemy, oraz jako „dostarczyciel niektórych wzorców” dla naszych własnych postaw, naszej kultury rodzinnej. A z tej perspektywy nie widać jeszcze wyraźnego konfliktu.

Wojciech Chlebda (2018) (*Rozumienie Obcego i Innego w perspektywie wybranych dyscyplin naukowych*) próbuje sięgnąć do metod etnolingwistyki, aby zidentyfikować lub zdefiniować, co to znaczy być obcym i czy w ogóle istnieje jakaś różnica między Obcym a Innym. I znów: Obcy jest zwierciadłem, w którym przegląda się „naszość”. Jesteśmy przede wszystkim sobą i szukamy siebie nawet wówczas, gdy chcemy oswoić i przybliżyć się do obcego, gdy go w jakimś sensie inkorporujemy, zwłaszcza po to, aby lepiej skonstruować nasz autowizerunek. I jest to swoisty paradoks zależności między nami i obcymi, a zarazem kulturowa rola tej zależności: istnieje bowiem potrzeba Obcego, aby można było zbudować własną tożsamość, bo dopiero w konfrontacji z Innym rozumiemy nasze bytowanie, odrębność i rozumiemy w pełni nasze wartości. W tym sensie, właśnie paradoksalnie, jesteśmy skazani na Obcego/Innego, bo tylko taka relacja ugruntowuje naszą potrzebę tożsamości i wspólnoty. Ta stała potrzeba samookreślania wytwarza napięcie ujawniające się, gdy obcość i inność staje się kategorią rozpatrywaną i poddaną refleksji (autorefleksji) grupowej – wówczas zauważamy obcych, ale też sami czujemy, że jesteśmy lub możemy stać się obcymi wobec innych i swoich.

Tu pojawia się silnie zaznaczony w wielu artykułach motyw wykluczenia, ale też autoizolacji, samowykluczenia i wyemancypowania jednostki lub grup w ramach jednego, pozornie homogenicznego, społeczeństwa. Można być więc obcym wśród swoich, i to na dwa sposoby: można się czuć obcym z własnego wyboru i za takiego się zacząć uważać lub w pewnym momencie, można zdać sobie sprawę, że się jest obcym z woli innych, bo tak nas postrzegają, czasem lub zwykle wbrew naszej woli. Takim przypadkiem jest wykluczenie elity intelektualnej z przyczyn politycznych,

wykluczanie ludzi odmiennej orientacji seksualnej, odmiennej rasy i religii lub po prostu wszelkich obcokrajowców czy imigrantów. Traktuje się ich wszystkich jako obcych, a w skrajnych przypadkach odbiera się im lub próbuje odebrać prawo głosu, elementarne prawa obywatelskie, takie jak prawo do zgromadzeń lub manifestacji czy wychowania dzieci, prawo do kultywowania swojej odmienności np. obyczajowej. Ostatecznie prowadzi to do rasizmu kulturowego, czyli przekonania, że przedstawiciele różnych kultur nie powinni się mieszać, oraz fundamentalizmu kulturowego, w ramach którego panuje przekonanie, że kultury obce są sobie wrogie - problem podjął Michał Buchowski (2018) (*Kultura jako narzędzie dystynkcji i dyskryminacji*). W Polsce, zwłaszcza w ostatnim czasie wobec wyznawców islamu, dominuje postawa – jak pokazują badania - rasizmu i ksenofobii, często o zabarwieniu „ludowym”: „przenoszą choroby”, „wpychają się bez kolejki w sklepie”, „gwałcą i napastują”, „zagrożają naszym dzieciom”. Niestety podobne opinie są wyrażane nawet przez niektórych przedstawicieli elity politycznej i świata akademickiego. Wywołuje to reakcję społeczną określaną jako „strach kulturowy” wobec odmienności jako zagrożenia. Stajemy się niewolnikami własnej, odrębnej i wyidealizowanej kultury, rozumianej także jako „bycie kulturalnym” – w przeciwieństwie do „barbarzyńskiego uchodźcy”, który kaleczy nasz język, nie zawsze rozumie nasze poczucie humoru i nasze postępowanie w określonych sytuacjach. Przekonanie o wyższości naszej kultury nad inną prowadzi wprost do deprecjonowania Innego, do zachowań wykluczających i wrogich wobec niego. Intencję deprecjonowania pokazuje na przykład niewinne na pozór słowo „arabus” jako określenie uchodźcy z krajów islamskich, które używane jest tylko w kontekstach negatywnych i uzyskało silnie negatywne zabarwienie aksjologiczne.

*

W próbie zrozumienia i zdefiniowania, co to znaczy być obcym, ważna okazała się perspektywa historyczno-politologiczna, determinująca nasz, Polaków, stosunek do Obcego. Co zatem kształtowało postawy Polaków wobec obcych?

Z punktu widzenia historyka rozważany problem obcości nie jest bynajmniej jednoznaczny i wiąże się zarówno z postawami afirmatywnymi, jak i separatystycznymi. Stanisław Michałowski (2018) (*Znaczenie Unii Lubelskiej dla kształtowania postaw Polaków wobec innych ludów i narodów*) pokazuje, jak idea dobrowolnego połączenia się bratnich narodów, która przyświecała Unii Lubelskiej z 1569 roku, kształtowała w późniejszych czasach pozytywny stosunek do Obcych/Innych: ideę braterstwa Słowian przy wiodącej roli Polaków, ideę federacji państw skupionych

wokół Polski i koncepcję braterstwa: romantyczno-niepodległościowe idee równości, braterstwa i wolności narodów Europy. Takie idee propagowane przede wszystkim przez elitę intelektualną otwierały nas na Innych.

Robert Litwiński (2017) (*Obcy – przyjaciel czy wróg*) próbując z kolei prześledzić od czasów najdawniejszych, jak reagowaliśmy na obcość, pokazuje dwie tendencje, a może dwie strategie przyjmowane względem Innego: po pierwsze ciekawość, która otwierała bramy dla obcych zdobyczy cywilizacyjnych, co charakteryzowało się pewną (podkreślmy: pewną) otwartością wobec obcego cudzoziemca; po drugie nieufność szczególnie mocno ujawniająca się w okresie kolonizacyjnego napływu ludności niemieckiej. Ambiwalencja ciekawości i nieufności wyznaczyła według Litwińskiego nasz stosunek do cudzoziemca i ogólnie nasze widzenie Obcego, którego akceptujemy, gdy ulega akulturacji, ale żywimy wobec niego nieufność i dopatrujemy się zagrożeń, gdy pozostaje hermetycznie zamknięty lub wyraża nadmierną aktywność w utrwalaniu własnej kultury i własnych interesów. Tutaj upatrywano zagrożeń dla interesów rodzimych elit lub całego państwa, czego dobitnym przykładem miało być zagrożenie płynące ze strony społeczności żydowskiej.

W rozważaniach historycznych trudno byłoby pominąć tradycję polskiej tolerancji okresu reformacji, potwierdzoną tak zwaną zgodą sandomierską, która w 1570 roku określiła prawne reguły koegzystencji różnych wyznań, wyznaczając późniejsze zasady dotyczące swobody wyznania, pokoju między różnowiercami, równouprawnienia, a także opieki państwa nad innowiercami. Atmosfera tolerancji determinowała też mentalne nastawienie do obcych kultur i nowinek napływających z zewnątrz. Co zresztą nie przeczyło temu, że gdy sprawa dotyczyła obrony religii katolickiej, nawet tak postępowy w swoich poglądach pisarz jak Stanisław Orzechowski używał bogatego repertuaru językowego (leksykalnego), jak dowodzi Halina Wiśniewska (2017) (*Krytykowanie innych religijnie przez Stanisława Orzechowskiego w czasach kontrreformacji*), aby walczyć propagandowo z obcymi „kacerzami”, czyli wrogami religijnymi i krytykami papieża, wprowadzając równocześnie do polskiego słownika spory repertuar frazeologicznych określeń Innego jako wroga i odstępcy; ukształtował w ten sposób nie tylko raczej negatywny wzór „mówienia o obcych”, ale i pośrednio – wpłynął na naszą mentalność w tym względzie.

Okres kontrreformacji utrwalił przejawy postępującej ksenofobii i niechęci wobec Obcego. Hasło: „Jak świat światem, cudzoziemiec nie może być Polakowi bratem” odnosiło się wprawdzie do innych wyznań, ale na długie lata, a może po dziś dzień zainfekowało polską umysłowość niechęcią do obcych i stworzyło koncepcję „Polaka katolika”, projektując niechęć oraz podejrzliwość w stosunku do obcych nam nacji. Skrystalizował się w ten sposób obraz Obcego jako wroga. Przejął i rozwinął

to w XX wieku ruch tak zwanego integralnego nacjonalizmu, impregnujący niechęć i wrogość wobec innych niż polska grup narodowościowych, rzekomo zagrażających naszej wspólnocie narodowej – oto wnioski z analizy porównawczej publicystyki Romana Dmowskiego i Dmytro Doncowa, nacjonalistycznego działacza ukraińskiego, zaproponowanej przez Romana Wysockiego (2017) (*Rola obcego w ideologii integralnego nacjonalizmu*).

Dziś Obcy/Inny staje się obiektem i narzędziem prowadzenia polityki z jednej strony otwartości i tolerancji (liberalni demokraci), z drugiej jednak – strachu i niechęci a nawet otwartej wrogości (ugrupowania prawicowe i skrajnie prawicowe). Uprawiana w ten sposób polityka historyczna w wersji liberalnej to zgoda na polihistoryzm, a zatem wielość i inność, w wersji konserwatywnej jednak zakłada kontrolę i odgórne sterowanie nastrojami społecznymi, wyraźne oddziaływanie strachem i kształtowanie podziałów wewnątrz społeczeństwa przez wyraziste budowanie murów zewnętrznych. Monika Napora (2017) (*Inny/Obcy w polityce historycznej III RP*) analizując wystąpienia Jarosław Kaczyńskiego, pokazała strategię zmiany polityki historycznej polskiej prawicy, która to polityka polega dziś na wyraźnej polaryzacji sceny na My i Oni, przy czym Oni to zawsze obcy - emigranci przynoszący choroby, ale i ci nasi obcy, którzy są inni ideowo i politycznie, choć mogą wywodzić się z jednego pnia ideologicznego. W tym wydaniu polityka historyczna jest połączeniem manipulacji strachem z uporczywym powtarzaniem uzasadniających ten strach półprawd i niedomówień.

W Polsce, ale także w Europie Zachodniej Obcy/Inny ma przede wszystkim twarz terrorysty i muzułmanina. Prawica, nie tylko polska, wykorzystała strach przed terroryzmem i utożsamiła islamskich uchodźców z islamskimi fundamentalistami i terrorystami, co zantagonizowało nie tylko dwie religie, ale też podzieliło narody od wewnątrz: na tych, którzy bronią się przed przyjęciem uchodźców, i tych, którzy wykazują postawę otwartą. Polityka strachu spowodowała silną polaryzację wewnętrzną, tworząc, a w zasadzie ugruntowując podziały. Maciej Mrozowski (2018) (*Inny – Obcy – Wróg. Barbaryzacja komunikowania politycznego w Polsce*), uogólniając problem obcości, konstatuje ze smutkiem, że bezpowrotnie straciliśmy okazję na stworzenie demokracji deliberatywnej, szanującej odrębny sposób myślenia i działania, na rzecz demokracji jako walki i rywalizacji o podział zasobów. W ten układ wpleciono ideologię My–Oni: My tworzymy i dzielimy się zasobami, Oni je roztrwanią i chcą nam je zabrać. Kto chce zabrać? Nie ma jasnej odpowiedzi: uchodźcy, Unia Europejska, korporacje, ale też opozycja, która „jeśli wygra wybory, wszystko to, co wam daliśmy, odbierze”. Ten podział to także podział symboliczny: My to godność, sprawiedliwość, rządy prawa, Oni to defraudacje,

złodziejstwo, niszczenie państwa; wreszcie My i suweren to jedno – stanowimy większość, Oni/Inni/Obcy to mniejszość. Przy okazji ugruntowała się znamienita redefinicja pojęcia demokracji: demokracja to nie tyle rządy w imieniu ludu, co rządy większości parlamentarnej w imieniu nieokreślonego bliżej suwerena. W procesach redefiniowania ugruntowanych dotąd pojęć i idei ogromną rolę odgrywają media i wykrystalizowane przez konflikt dwa ich modele dziennikarstwa: obiektywnego i zaangażowanego; zwłaszcza ten drugi typ uprawiania dziennikarstwa, jak ujmuje to Mrozowski (2018), zawsze prowadzić będzie do antagonizowania i tworzenia opozycji: *Swój vs. Obcy*, czego efektem będzie społeczny proces dzielenia i wykluczania.

Dyskurs wykluczenia pojawiający się w polskiej prasie analizuje Barbara Sobczak (2018) (*Matryce wykluczenia*). Tytułowe matryce to: pominięcia, jednostronne perspektywizacje wraz z selekcją negatywną i retoryką generalizacji, negatywne metaforyzacje, patologizacje, insynuacje i odbieranie głosu. Negatywnymi skutkami postawy wykluczenia obciążone zostały media, przede wszystkim pravicowe, które odchodząc od misji informacyjnej mediów, powielają stereotypy, odtwarzają mentalne matryce, reprodukuja negatywne praktyki wykluczające; miast informować, raczej utrwalają stereotypy i pogłębiają negatywne emocje. To smutna konstatacja, która potwierdza, że zideologizowana pravicowa prasa dawno straciła sprzed oczu ideał informacyjności i obiektywności, a realizując zamierzenia ideowe faworyzowanych polityków, propaguje postawy ksenofobiczne, stara się zarządzać – nie bez sukcesów – lękami społecznymi, dąży do izolacjonizmu narodowego i społecznego, w końcu generuje „zwierzęcy instynkt stada zagrożonego”.

*

Interesująca wydaje się także druga zaprezentowana wyraziście obecna perspektywa badawcza, czyli zespół analiz o podłożu językoznawczym i etnologicznym, które nawiązują do osiągnięć szeroko rozumianej kognitywistyki i etnolingwistyki z centralnym problemem językowego obrazu świata i jego filologicznej rekonstrukcji. Skoro bowiem język odzwierciedla nasze myślenie, a jego kategorie z jednej strony ograniczają, ale z drugiej wyznaczają nasze widzenie świata i jego mentalną konceptualizację, to w nim, w języku - we frazeologii, w kategoriach słowotwórczych należy szukać tego, jak postrzegamy i jak konstruujemy wizję otaczającej nas rzeczywistości. Relacja *swój vs. obcy*, jak zauważa Wojciech Chlebda (2017) (*Jak w Polsce zostać Innym?*), stanowi tradycyjnie utrwaloną opozycyjnie zestawioną parę konstruującą nasz obraz świata, analogicznie do biologicznego i egzystencjalnego

przeciwieństwa: męski–żeński, góra–dół, życie–śmierć, lewo–prawo, daleko–bli-
sko; w tym zestawieniu para swój–obcy posiada szczególną rangę. Opozycja ta
ma pradawne uwarunkowania kulturowe i społeczne, a dziś na pierwszy plan
wysuwa się jej uwikłanie polityczne, i to w wymiarze globalnym. Świat, w którym
nasilają się nowe i stare ruchy społeczne na ogromną skalę, gdzie pojawiają się
globalny problem migracji, spory o terytoria, przewartościowania w pojmowaniu
przynależności narodowej, gdzie na nowo staje na wokandzie problem tożsamo-
ści, jej kształtowanie, ale i kwestia postrzeganej konieczności jej obrony w myśl
partykularnych interesów społeczności, które nie zawsze potrafią zaakceptować
niebezpieczeństwo unifikowania się wyznawanych wartości, gdy odczuwane jest
zagrożenie dla kulturowej odrębności, ukształtowanej tradycji i przyzwyczajień –
w takich realiach wzrasta ranga opozycji swój–obcy, jako kategorii naukowej. Jej
filologiczna operacjonalizacja wydaje się umożliwiać objaśnianie konfliktów na
styku kultur, ujawniających się tu różnic cywilizacyjnych, interesów społecznych
i politycznych mocno zabarwionych religijnie. Wraz bowiem z językiem nabywamy
pojęcia i wartości, a to właśnie one determinują nasz sposób myślenia i działania.
Co ważne, język wspólnoty kodyfikuje specyficzne dla niej samej widzenie świa-
ta wyrażone w słowach i zwrotach frazeologicznych, strukturach składniowych,
a nade wszystko w kontekstach, w których się pojawiają, i w konotacjach, któ-
re przywołują. I jak potwierdzają polskie badania filologiczne nad współczesną
frazologią, która ujawnia kształtujący się językowy obraz Obcego/Innego, nasz
język zarówno na poziomie użycia tekstowego, codziennego, jak i na poziomie
systemowym, w warstwie gramatycznej i leksykalnej redefiniuje opozycję swój–obcy
jako opozycję raczej swój vs. wróg aniżeli swój vs. inny/przyjaciół/obcy, mimo że
analizy leksykalne oparte na ekscerpacjach słownikowych bynajmniej przecież nie
potwierdzają istnienia w polu semantycznym „obcego” pierwiastka (semu) wrogości.
Zapewne trzeba stwierdzić, że słowniki nie nadążają za politycznie i społecznie
kształtującą się opozycją My–Oni, Swoi–Obcy i dynamicznie rozwijającą się sferą
wewnętrznych podziałów politycznych, które przeformułowały już tę opozycję
zgodnie z atawistyczną koncepcją plemienności na „plemię nasze i plemię nie
nasze”. To, co jeszcze nie tak dawno było tylko My, dziś jest podzielone według
osi My–Swoi i My–Oni, czyli My inkluzywne i My ekskluzywne – wykluczające
jakichś naszych, ale jednak innych. Podział swoi–obcy utracił prawdopodobnie
symboliczny charakter przeciwieństwa: wewnątrz – zewnątrz i ewoluuje w kierunku
wyraźnych podziałów wewnętrznych, które ekstrapolowane są na zewnątrz (my,
prawdziwi Polacy vs. oni, kosmopolitycznie i zdradziecko nastawieni zwolennicy
Unii Europejskiej, Niemcy, Żydzi. My jesteśmy zdrowi i krzepcy, oni to miłośnicy

uchodźców, LGBT, liberałowie i lewacy, zdradzieckie elity). Wszystko dzieje się w sferze narracji i politycznie kształtowanego dyskursu wykluczenia. Jeśli wczytać się w artykuły wchodzące w skład omawianej tu dwutomowej pozycji, wszystkie one postrzegają tę sytuację jako niebezpieczną w skali społecznej.

Potwierdzeniem raczej pesymistycznych przewidywań co do ewolucji postrzegania Obcego i Innego są zaprezentowane badania ankietowe Małgorzaty Karwatowskiej i Lecha Tymiakina (2017) (*Inny jako konstrukt kulturowy w świetle skojarzeń studentów*). Choć badania przeprowadzone zostały na ograniczonej grupie respondentów, którą stanowią studenci wdzaiłów humanistycznych, pokazują, że ci przyszli inteligeni, grupa, która stanie się w niedalekiej przyszłości opiniotwórczą, profiluje wizję Innego nie jako tego, który może stać się swoim, ale jako wroga, że Inny raczej zostanie wykluczony, niż włączony do społecznej i kulturowej kategorii My. Trudno, powtórzmy, oceniać reprezentatywność tych badań, ale i tak brzmi to raczej złowroźnie – pewna ostrożność jest tu konieczna, jednak przyszłe elity mogą zmierzać do strategii rodem z zachowań ksenofobicznych i zaściankowych, kiedy to normą kulturową staje się tylko gloryfikowana własna kultura, bez odniesień oraz bez większej akceptacji dla wzorców obcych, często ożywczych i odświeżających. Jest to prawdopodobnie ocena skrajna, a scenariusz wydaje się radykalnie pesymistyczny, ale przecież prawdopodobny, gdy przyglądamy się ewolucji dzisiejszej sfery publicznej. Pozostaje tylko nadzieja, że te najczarniejsze scenariusze nie uzyskają akceptacji społecznej.

Z analiz problemu Obcego i ciekawych rekonstrukcji współczesnych obrazów Obcego/Innego - werbalnych i ikonicznych (na przykład memów) - wyłania się więc nie tylko negatywna wizja uchodźcy, Obcego, Innego – często wroga i barbarzyńcy – ile przede wszystkim obraz samego (przeciętnego) Polaka: ksenofoba i kołtuna, człowieka pełnego uprzedzeń, nieznającego świata, wyposażonego w groźną broń stereotypu, na którym buduje swoją wiedzę o świecie, groźnego i bezrefleksyjnego megalomana. Smutku przydaje jeszcze fakt, że uprzedzeniom tym ulegają przedstawiciele wszystkich chyba grup społecznych, a podtrzymuje je władza, mozolnie budująca na tym wszystkim swój kapitał polityczny.

Na koniec trzeba przynajmniej skrótkowo powiedzieć, że oprócz dwóch podstawowych ujęć zagadnienia Obcego/Innego – historycznego i lingwistycznego - w książce są też obecne dopełniające obraz perspektywy: neurolingwistyczna, z analizą przypadku zespołu Aspergera jako przejawu inności i odmienności (Jolanta Panasiuk (2018)), perspektywa religijno-wyznaniowa w aspekcie polityki (dyskursu) Kościoła katolickiego (Katarzyna Skowronek (2018)), filozoficzna (Ewa Solska (2018) i Jan Pleszczyński (2018)), prawnicza (Małgorzata Rzeszutko-Iwan (2018)); napotkamy

również problem inności widziany z perspektywy translatoryki (Anna Dunin-Dutkowska (2018)) czy problem starości jako inności (Beata Szejgiec (2017)); jest wreszcie obecna perspektywa feministyczna (Izabela Puchała (2017)).

Nie sposób szczegółowo omówić tu stanowiska i punkty widzenia zaprezentowane przez wszystkich autorów tej bardzo obszernej publikacji. Wypada zatem po prostu odesłać do niej zainteresowanych czytelników i zachęcić do uważnej i pełnej lektury. Zaznaczmy przy tym, że omawiana pozycja książkowa powinna być lekturą obowiązkową dla polityków, nauczycieli, studentów, dziennikarzy, socjologów, filozofów i księży, a zwłaszcza hierarchów Kościoła.

Bibliografia

- Buchowski, Michał. 2018. *Kultura jako narzędzie dystynkcji i dyskryminacji*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 64–76, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Chlebda, Wojciech. 2017. *Jak (w Polsce) zostać Innym*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 13–26, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Chlebda, Wojciech. 2018. Rozumienie Obcego i Innego w perspektywie wybranych dyscyplin naukowych. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 29–35, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Dunin-Dutkowska, Anna. 2018. *Przekład (literacki) jako wyraz gościnności wobec Obcego i Innego*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 313–24, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Dyszak, Andrzej J. 2018. *Leksykograficzny obraz postrzegania Innego i Obcego*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 89–101, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Karwatowska, Małgorzata i Tymianki Lech. 2017. *Inny jako konstrukt kulturowy w świetle skojarzeń studentów*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 27–40, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Litwiński, Robert. 2017. *Obcy – przyjaciel czy wróg? Rzecz o polskiej tolerancji w kontekście historycznym*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 263–86, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.

- Michałowski, Stanisław. 2018. *Idee pobratymstwa i zjednoczenia ludów Europy w polskiej myśli społeczno-politycznej XIX wieku*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 77–87, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Mrozowski, Maciej. 2018. *Inny – Obcy – Wróg. Barbaryzacja komunikowania politycznego w Polsce*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 36–54, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Napora, Monika. 2017. *Inny/Obcy w polityce historycznej III RP*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 347–60, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Panasiuk, Jolanta. 2018. *Upośledzenie czy geniusz? Od Aspergera do sawanta*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 341–371, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pleszczyński, Jan. 2018. *Odmienność. Kiedy inny staje się obcy*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 181–96, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Puchała, Izabela. 2017. *Kobiety Inne, Obce. Deprecjacja płci żeńskiej na przykładzie subkultury hiphopowej*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 191–204, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Rzeszutko-Iwan, Małgorzata. 2018. *Swój versus Obcy w przestrzeni sądowej*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 259–74, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Skowronek, Katarzyna. 2018. *Kategoria Obcego w oficjalnym dyskursie Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 235–58, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Sobczak, Barbara. 2018. *Matryce wykluczenia*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 197–214, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Solska, Ewa. 2018. *X pośród Innych: apofatyczność obcości (strona pytań kantowskich)*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 139–58, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Szejgiec, Beata. 2017. *Młodość versus starość. Oblicza inności (na podstawie systemu języka)*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 177–90, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.

- Wiśniewska, Halina. 2017. *Krytykowanie innych religijnie przez Stanisława Orzechowskiego w czasach kontrreformacji*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 251–62, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Wójcicka, Marta. 2018. *Społeczno-kulturowe funkcje Obcego/Innego*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 127–38, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Wysocki, Roman. 2017. *Rola obcego w ideologii integralnego nacjonalizmu. Próba analizy porównawczej na przykładzie publicystyki Romana Dmowskiego i Dmytra Donicowa*. W: *Obcy Inny. Analiza przypadków*, 307–20, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Ziemińska-Witek, Anna. 2018. *Rozumienie Obcego o Innego w perspektywie wybranych dyscyplin naukowych*. W: *Obcy Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, 23–28, edited by Małgorzata Karwatowska, Robert Litwiński, Adam Siwiec. Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Biogram / Biografic note

Jacek Warchala – wykładowca na Uniwersytecie Śląskim, autor/współautor książek i ok. 70 artykułów naukowych dot. socjolingwistyki, języka mass mediów, stylistyki, teorii komunikacji społecznej, manipulacji i perswazji językowej.

Jacek Warchala – lecturer at the Silesian University; author/co-author of books and around 70 essays and articles on sociolinguistics, language of mass-media, theory of social communication, language manipulation.